

УДК 37.013.73:133.2

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.1.7>**Троїцька Олена Михайлівна**

професор кафедри історії, археології і філософії
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, Мелітополь, Запорізька область, Україна

Троїцька Тамара Серафимівна

професор кафедри історії, археології і філософії
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, Мелітополь, Запорізька область, Україна

ФІЛОСОФІЯ В ІННОВАЦІЙНИХ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: З ДОСВІДУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ

Актуальність дослідження пов'язана з необхідністю філософського підсилення психолого-педагогічних досліджень, зокрема інноваційних соціально-освітніх проєктів, яким потрібний методологічний, аналітичний, рефлексивно-критичний і ціннісно-смысловий потенціал філософії як теоретичної форми світогляду. На основі аналізу досліджень і практичного досвіду встановлено суперечності, пов'язані з обмеженням функціонального поля філософії через визнання переважно тільки її методологічної й пізнавальної функції та через тлумачення філософії як «служниці» наук, що суттєво зменшує можливості психолого-педагогічного пошуку. Мета статті полягає у філософській рефлексії практичного і теоретичного досвіду підготовки психолого-педагогічних інноваційних проєктів та в обґрунтуванні ролі філософського супроводу їх реалізації. Методи дослідження, що розгортають зміст філософських специфічних побудов і філософської творчості, представлено діалогом, конструюванням, діалектичним методом, феноменологічною редукацією та дискурсивним мисленням. Філософську, загальнонаукову і конкретно-наукову методологію представлено рефлексивно-оцінним, інтерпретаційним, аналітико-синтетичним та іншими способами конструктивного інноваційного пошуку. Результати дослідження полягають у виявленні суперечностей, колізій теорії й практики, що заважають сучасному інноваційному психолого-педагогічному пошуку та потрапляють у функціональне поле філософії, здатної аналітично-рефлексивно і методологічно-раціонально їх спрямувати в конструктивну площину. Визначено концептуальні засади світоглядно-ціннісного формування особистісної здатності людини жити в умовах криз та «кристалізовано» методологічні поради щодо моделювання психолого-педагогічного супроводу гармонізації відносин у сім'ях, що виховують дітей з особливими потребами. Використання аксіологічного, антропологічного, комунікативно-діалогічного, феноменологічного, праксеологічного підходів відрефлексовано на предмет їхньої відповідності комплементарному (доповнювальному) принципу дослідження і діяльності, а також експлікована особлива роль аксіологічного підходу, що формує соціальну взаємодію людей у спільному житті, залучає до участі в ньому, ціннісно, гуманістично регламентує спільну діяльність. Роль філософії у психолого-педагогічних дослідженнях розкривається через її головне призначення – розроблення граничних ціннісних орієнтацій, глобальних цілей, що зводяться до єдності людей та їх піднесення у розв'язанні життєвих проблем у русі переходу з прагматичної спрямованості життєдіяльності до гармонійної реалізації людського потенціалу.

Ключові слова: аксіологічний підхід, життєва криза, методологія, рефлексія, світоглядні зміни, філософські підходи, функції філософії.

Вступ. Визначення ролі філософії сьогодні постає надзвичайно різноманітним: від її провідної ролі у житті людини і суспільства до оцінювання певних функцій, які вона виконує (причому спектр їх достатньо широкий). Функції філософії часто пов'язують з проблемами, що концентруються навколо центрального філософського питання – питання про людину, про мету її буття, що впливає на усі інші проблеми, і у такий спосіб розуміння функціонального поля філософії функції класифікуються як онтологічні, теоретико-пізнавальні, аксіологічні,

праксеологічні, або духовно-практичні. Але, починаючи з Нового часу, розуміння філософії було зведено до пізнання і різновиду науки, що значною мірою продовжує домінувати в уявленнях деяких теоретиків і практиків.

Водночас, по-перше, на рівні здорового глузду не можна не визнати поліфункціональності філософії, адже поряд із пізнавальними функціями існують ідеологічні, які, у свою чергу, залежно від «суб'єкта» і «об'єкта» називають моральними, політичними, правовими, естетичними тощо.

По-друге, якщо поділити функції на теоретичні і методологічні, то їх можна представити як світоглядні (гуманістична, соціально-аксіологічна, культурно-виховна, пояснювальна або інформативно-експлікаційна) та загальнометодологічні (конструктивно-евристична, координаційна, синтезуюча і логіко-методологічна).

По-третє, останнім часом, коли наука виявила негативні наслідки свого «панування», за слушним зауваженням М. Булатова, «...філософія, котра довгий час виконувала роль «служниці науки», почала оживляти й інші свої функції. Можна помітити більшу диференціацію науки і філософії: перша становить основу всього виробництва, друга – засіб формування людини і протидії руйнівній експансії науково-технічного прогресу» [1, с. 552].

По-четверте, зміни, які відбуваються в сучасному світі, активізували прикладні комплексні дослідження, що мають відповідати на потреби інноваційного розвитку науки, освіти, суспільства, людини. Інноваційні проєкти, розробки, програми, охоплюючи комплекс проблем, вимагають саме філософської поліфункціональності.

Визнання цих фактів є важливою причиною актуалізації зазначеного у назві статті наукового питання, котра доповнюється змінами у напрямках, методах та інструментарії досліджень, перш за все прикладних, що виявилось у відмові від логоцентризму, від визнання переваги теорії над практикою, відмови від метафізичного мислення і що, у свою чергу, зумовлює світоглядне спрямування науковців на практико орієнтовані дослідження і діяльність. Сам по собі цей принцип є цілком логічним, але в реальності він часто постає проявом «інструментального розуму».

Така ситуація створює особливо для гуманітарних і соціально-поведінкових інноваційних досліджень низку проблем і суперечностей у досягненні науково-практичного результату. Виникає гостра потреба у філософському супроводі (і не лише у методологічному) зв'язку науки з практикою, узгодження тематики наукових проєктів із потребами людини і суспільства, в осмисленні значущості нового наукового знання для суспільства і людини та процесу впровадження наукових результатів у різні суспільні сфери життя та розвиток інноваційної людини. Усе зазначене вище, спонукало нас до філософського дослідження важливої проблеми оптимізації інноваційного руху на прикладі конкретного наукового проєкту.

Мета дослідження полягає у філософській рефлексії практичного і теоретичного досвіду підготовки психолого-педагогічних інноваційних проєктів та в обґрунтуванні ролі філософського супроводу в їх реалізації.

Завдання дослідження реалізують мету і полягають у виявленні проблем, суперечностей, колізій практики, що потрапляють у функціональне поле філософії, здатної методологічно їх спрямувати у конструктивну площину; визначити методологічні засади світоглядно-ціннісного спрямування формування особистісної здатності людини жити в умовах криз; «кристалізувати» методологічні поради щодо моделювання психолого-педагогічного супроводу гармонізації відносин у сім'ях, що виховують дітей з особливими потребами; відрефлексувати використання аксіологічного, антропологічного, комунікативно-діалогічного, феноменологічного, праксеологічного підходів на предмет їх відповідності комплементарному (доповнювальному) принципу дослідження і діяльності.

Методи дослідження, що розгортають зміст філософських специфічних побудов і філософської творчості, представлено діалогом, генетичним конструюванням, діалектичним методом, феноменологічною редукцією та дискурсивним мисленням. Філософську, загальнонаукову і конкретно-наукову методологію представлено рефлексивно-оцінним, інтерпретаційним, ана-

літико-синтетичним та іншими способами конструктивного інноваційного пошуку, що уможливили досягнення мети.

Результати. Перше. Аналіз останніх досліджень свідчить, з одного боку, про певну зацікавленість вчених інноваційними науковими розробками. На державному рівні з'являються положення щодо інноваційної діяльності, аналізується інноваційний досвід зарубіжних університетів, кожен з яких достатньо уваги приділяє управлінню інноваціями [2] та інші.

З іншого боку, за межами філософської рефлексії не залишаються певні колізії інноваційного руху, що пов'язані з теоретичним осмисленням тієї його частини, що стосується бізнесу, економічної сфери життя суспільства. Треба вказати також на певну «фрагментарність» у розгляді проблем, на часту відсутність принципів положень, що характеризують сучасний процес наукових нововведень, на неоднозначне тлумачення сутності «інновацій», які здійснюються як у різних сферах розвитку суспільства, так і в інноваційному розвитку особистості.

Інноваційний світогляд людини власне і є частиною предметної площини педагогіки і психології. Тому останнім часом, слідом за філософією освіти, що пріоритетом наукових досліджень визначила аксіологічний вимір, психологія і педагогіка головний акцент інновацій «переносять» у ціннісно-смыслову сферу філософії та формують інноваційні напрями – психологічна аксіологія (З. Карпенко [3], О. Киричук, І. Пасічник, Н. Скотна, А. Фурман та інші) і педагогічна аксіологія, що ґрунтовно розкриває зміст і рівні освітніх інновацій (Л. Буркова, В. Вакуленко [4], М. Кларин, В. Олійник, І. Підласий, К. Шілов та інші).

Водночас сучасна антропологічна ситуація найбільш потребує від світоглядно-поведінкових наук допомоги в життєвих кризах людини, і саме таких проєктів не вистачає. Саме тому у нас є можливість окреслити певні методологічні орієнтири виконання держбюджетного дослідження, що пов'язано з проблемами подолання життєвих криз родинами, які виховують дітей з особливими потребами, оскільки вони не мають бути у демократичному гуманному суспільстві вирішуватися лише неймовірними зусиллями членів цих сімей.

Отже, наука, що має надавати людині способи покращення життя, намагається встановити закономірності того чи іншого процесу та створити нове конструктивне знання, здатне розв'язати проблему, гармонізувати відносини або мінімізувати ризики у розвитку кризових ситуацій.

Друге. Психологи, педагоги, медики, філософи, богослови, у першу чергу, вивчають антропологічні кризи, створюють теоретичні і практичні проєкти та програми допомоги родинам у проходженні кризових станів. Вітчизняна психолого-педагогічна наука накопичила значний потенціал у дослідженні особистісних криз, пов'язаних з певними природними і соціальними катастрофами, із сімейними та особистісними втратами близьких людей, з травмами фізичного і морального насилля (І. Бех, О. Бондаренко, П. Горностаї, Л. Гридковець, Г. Мустафаєв, Т. Титаренко, О. Шепетяк та інші). У цих працях представлено багато теоретичних і практичних розробок щодо регулювання поведінки особистості у кризових ситуаціях, зокрема надано обґрунтування соціально-особистісних моделей, соціальних моделей колективного і родового несвідомого, моделей родини і сценаріїв сім'ї з різними взаємовідносинами тощо [5; 6].

Водночас, на нашу думку, по-перше, у більшості випадків мова йде про поведінку людини у життєвих кризах, що мають «ситуаційний» характер, тобто криза триває певний час; по-друге, у моделюванні психолого-педагогічного супроводу недостатньо використовуються методологічні засади світоглядно-ціннісного спрямування формування особистісної здатності людини жити в умовах криз; по третє, не завжди враховуються впливові чинники соціокультурного простору на кожного члена родини.

Отже, методологічні поради щодо моделювання психолого-педагогічного супроводу гармонізації відносин у сім'ях, що виховують дітей з особливими потребами, а точніше – з фізичними і психічними вадами, мають спиратися на філософську рефлексію, що «перевірена часом». Найпершим завданням у моделюванні проєктів такої тематики є встановлення контекстуального характеру розвитку так званого «об'єкту» життєвої кризи – особистостей батьків і дитини.

Тому на рівні філософської методології, що надає ретельну характеристику підходам, принципам дослідження і ставлення до такого роду явищ, слід провести системно-наукову рефлексію усіх проектних заходів на предмет їх відповідності комплементарному (доповнювальному) принципу використання аксіологічного, антропологічного, комунікативно-діалогічного, феноменологічного, праксеологічного підходів. Функції кожного з цих підходів у проекті уможливають концептуалізацію психолого-педагогічної допомоги родинам, які потрапили у життєві негаразди. Якщо, навіть умовно, окреслити значущість окремого підходу, хоча, звичайно, вони діють комплексно, то варто зазначити, що антропологічний і праксеологічний підходи сприяють виявленню напрямів установалення гармонійних відносин у родинах та генеруванню конструктивних, ефективних стратегій формування простору смислоутворення особистісної здатності подолання антропологічних криз. Аксіологічний підхід до дослідження і до смислової діяльності стає базою урахування світоглядно-ціннісних зрушень у сучасному суспільстві. Йдеться про суттєві зміни світогляду людини та, відповідно, її ставлення до сприйняття нових знань, інформації, певних настанов і порад. Ці зміни, на думку Ю. Габермаса, концентруються навколо таких спрямувань свідомості на постметафізичне мислення, на лінгвістичний поворот, на відмову від логоцентризму і визнання пріоритету теорії над практикою [7]. Цей рух суттєво впливає на поведінку людини особливо в умовах «інформаційного буму», адже безліч інформації спрямовує мислення людини від метафізичних («високих», одвічних) постулатів і максим «справжнього» життя до різних «правд» і смислів, до лінгвістичних, герменевтичних тлумачень за «логікою»: «Я так бачу світ... Це моя правда...». Такий стан речей, на нашу думку, можна було б вважати перебільшенням, якби у комунікативно-діалогічному просторі не існувало значної кількості перформансів, які за суттю є симулякрами. Тому варто погодитися з дослідниками цієї проблеми у межах філософії освіти [8], що визначенню впливових ціннісно-особистісних екзистенціалів, психологічних особливостей характеру людини та сприйняття нею зовнішніх впливів у проходженні скрутних життєвих станів конче потрібна філософська аналітика. Доцільно також у розуміння принципів гармонійних консенсуальних відносин суб'єктів взаємодії імплементувати комунікативно-діалогічний та феноменологічний підходи, що забезпечують порозуміння та спільну інтеракцію.

У такий спосіб вже на першому етапі дослідження буде:

- концептуалізована орієнтація психолого-педагогічного супроводу сімей, що виховують дітей з особливими потребами, на створення платформи ідей, підходів, принципів, методик, практик упровадження системи психолого-педагогічної допомоги родинам у відповідній життєвій кризі;
- апробована система інноваційних форм, методів, методик, технологій інтерактивного виховного впливу на суб'єктів сімейного та інклюзивного просторів;
- заснована платформа однодумців з працівників інклюзивно-ресурсних центрів, практичних психологів, педагогів, соціальних працівників, логопедів та інших фахівців, які досліджують цю проблему і надають безпосередню допомогу родинам;
- створено інтернет-ресурс, як онлайн-комунікативний тривекторний простір «вчитель – родина – фахівець» із метою покращення взаємодії, взаємодопомоги та взаєморозуміння між родинами (батьками, опікунами, членами родини), вчителями та фахівцями (психологами, соціальними педагогами, логопедами та представниками благодійних організацій);
- розроблений банк-практикум тренінгової, консультативної, корекційної допомоги для батьків та інших членів сім'ї, що має на меті покращення процесу ефективної діалогічної взаємодії, гармонізації родинних взаємовідносин, зниження почуття провини, сорому та інших деструктивних емоційних переживань особистості.

Висновки. Дослідження підтвердило думку про необхідність філософського підсилення психолого-педагогічних досліджень, зокрема сучасних соціальних і культурно-освітніх проектів. Потенціал філософії, як теоретичної форми світогляду, може бути використаний у цих проектах і уможливити їх результативність та ефективність. Функціональне поле філософії представлено не тільки її методологічною функцією, а й глибинною рефлексією граничних засад усіх видів

людської діяльності, зокрема наукової, досягнення якої у філософії синтезуються і формують світорозуміння, а також визначає і обґрунтовує вектори індивідуальної і соціальної творчості, впливаючи на світогляд і виконуючи практичну функцію. На прикладі аксіологічного підходу комплементарно доведена поліфункціональність філософії та результативність використання у проєктах антропологічного, комунікативно- діалогічного, феноменологічного, праксеологічного та інших філософських підходів. Експлікована особлива роль аксіологічного підходу, що формує соціальну взаємодію людей у спільному житті, залучає до участі в ньому, ціннісно, гуманістично регламентує спільну діяльність. Концептуалізація ролі філософії у психолого-педагогічних дослідженнях розгортається також через розкриття головного призначення філософського знання, що полягає у розробці граничних ціннісних орієнтацій, глобальних цілей, що зводяться до єдності, до піднесення людини. Саме у цієї телеології знаходяться й психолого-педагогічні дослідження і, у першу чергу, ті з них, що звертаються до антропологічних викликів, пов'язаних із життєвими кризами особистості. Ми вбачаємо перспективу дослідження у розробці проєктів, що на основі філософської аналітики, рефлексії і критичного мислення допоможуть повсякденній людині (людині здорового глузду) із прагматичної спрямованості життєдіяльності зростати до гармонійної реалізації людського потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булатов М.О. Філософський словник. Київ : Стилос, 2009. 575 с.
2. Harvard Business School. URL: <http://www.exed.hbs.edu/programs/Ipi/Pages/default.aspx>.
3. Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості : монографія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
4. Вакуленко В.М. Види інновацій в освіті та їх класифікація. *Вісник Національної академії прикордонної служби України*. 2010. № 4.
5. Ганчукова Д.Р. Инклюзивное образование: принципы, подходы и опыт реализации. *Философия образования. Ин-т философии и права СО РАН*. 2013. № 1 (46).
6. Гридковець Л.М. Світ життєвих криз людини як дитини своєї сім'ї, свого роду та народу : монографія. Львів, 2016. 516 с.
7. Habermas, J. Die Einheit der Vernunft in der Vielfalt ihrer Stimmen. *Nachmetaphysisches Denken*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, (1988). S. 153–186.
8. Troitska, T.S., Osadchyi, V.V. Philosophical and methodological landmarks of value and semantic information VS the “dictatorship” of digital information in the modern anthropological situation. *Ukrainian journal of Educational Studies and Information Technology*. 2019. Vol. 7. № 4. S. 24–30.

REFERENCES

1. Bulatov, M.O. (2009). *Filosofskyi slovnyk*. [Philosophical dictionary]. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
2. Harvard Business School. URL: <http://www.exed.hbs.edu/programs/Ipi/Pages/default.aspx>.
3. Karpenko, Z.S. (2009). *Aksiolohichna psykholohiia osobystosti* [Axiological psychology of personality]: Ivano-Frankivsk: Lileia – NV [in Ukrainian].
4. Vakulenko, V.M. (2010). *Vydy innovatsii v osviti ta yikh klasyfikatsiia* [Types of innovations in education and their classification]. *Bulletin of the National Academy of Border Guard Service of Ukraine*. № 4 [in Ukrainian].
5. Ganchukova, D.R. (2013). Inclusive education: principles, approaches and implementation experience. *Philosophy of education*. Institute of Philosophy and Law SB RAS. No. 1 (46) [in Russian].
6. Gridkovets, L.M. (2016). *Svit zhyttievkykh kryz liudyny yak dytyny svoiei simi, svoho rodu ta narodu*. [The light of life is a crisis of people like a child of their own family, a kind of people]. Lviv: Screen [in Ukrainian].
7. Habermas, J. (1988). *Die Einheit der Vernunft in der Vielfalt ihrer Stimmen*. *Nachmetaphysisches Denken*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
8. Troitska, T.S., Osadchyi, V.V. (2019). Philosophical and methodological landmarks of value and semantic information VS the «dictatorship» of digital information in the modern anthropological situation. *Ukrainian journal of Educational Studies and Information Technology*. Vol 7. 2019. № 4.

Troitska Olena Myhailivna

Professor at the Department of History, Archeology and Philosophy
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
20, Hetmanska str., Melitopol, Zaporizhia region, Ukraine

Troitska Tamara Serafimivna

Professor at the Department of History, Archeology and Philosophy
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
20, Hetmanska str., Melitopol, Zaporizhia region, Ukraine

PHILOSOPHY IN INNOVATIVE PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCH: FROM THE EXPERIENCE OF PROJECT IMPLEMENTATION

The relevance of the study is related to the need for philosophical strengthening of psychological and pedagogical research, in particular innovative socio-educational projects that require methodological, analytical, reflective-critical and value-semantic potential of philosophy as a theoretical form of worldview. Based on the analysis of research and practical experience, contradictions related to the limitation of the functional field of philosophy through the recognition of only its methodological and cognitive functions and through the interpretation of philosophy as a “servant” of science, which significantly reduces the possibilities of psychological and pedagogical search. The purpose of the article is a philosophical reflection of practical and theoretical experience of preparation of psychological and pedagogical innovative projects and in substantiation of the role of philosophical support of their realization. Research methods that develop the content of philosophical specific constructions and philosophical creativity are represented by dialogue, construction, dialectical method, phenomenological reduction and discursive thinking. Philosophical, general scientific and concrete-scientific methodology is presented by reflexive-evaluative, interpretive, analytical-synthetic and other ways of constructive innovative search. The results of the study are to identify contradictions, collisions of theory and practice that hinder modern innovative psychological and pedagogical search and fall into the functional field of philosophy, able to analytically-reflexively and methodologically-rationally direct them in a constructive plane. The conceptual principles of worldview and value formation of a person’s personal ability to live in crisis conditions are determined and methodological advice on modeling psychological and pedagogical support of harmonization of relations in families raising children with special needs is “crystallized”. The use of axiological, anthropological, communicative-dialogical, phenomenological, praxeological approaches is reflected in their compliance with the complementary (complementary) principle of research and activity, as well as the special role of the axiological approach, which forms social interaction in its common life, values, humanistically regulates joint activities. The role of philosophy in psychological and pedagogical research is revealed through its main purpose – the development of boundary value orientations, global goals, reduced to the unity of people and their rise in solving life problems in the transition from pragmatic life to the harmonious realization of human potential.

Key words: *axiological approach, life crisis, methodology, reflection, worldview changes, philosophical approaches, functions of philosophy.*